

VENY, Joan / PONS, Lúdia (1998): *Atles lingüístic del domini català. Etnotextos del català oriental*, Barcelona: IEC, 526 p. + 1 casset. (Biblioteca de Dialectologia i Sociolingüística V).

En 1952 Antoni M. Badia i Margarit e mais Germà Colón deron a coñecer á romanística un novo proxecto cartográfico, a realización dun *Atles Lingüístic del Domini Català (ALDC)*. Uns anos despois (1955) incorporouse ó equipo Joan Veny, que redactou o cuestionario xunto con Badia, ocupándose ámbolos dous de dirixiren o proxecto, unha vez que Germà Colón e M. Companys por motivos profesionais non puideron realiza-los inquéritos que lles correspondían no plan inicial do atlas.

Despois de 1965 fóronse incorporando a este proxecto xoves licenciados e estudantes interesados pola investigación dialectal; entre estas persoas estaba Lúdia Pons, coeditora con Joan Veny da obra *Atles lingüístic del domini català. Etnotextos del català oriental*. Trátase dunha ampla escolma de 152 etnotextos relativos a 57 puntos do *ALDC*, onde están representadas tódalas áreas lingüísticas da Cataluña continental e das illas Baleares, e mesmo de l'Alguer, a “illa” catalana de Sardeña.

No volume inclúese un glosario coas formas léxicas e as variantes formais que non se rexistran no *DGLC* (5ª edición de 1968), obra de referencia por non existir no comezo dos traballos da edición dos etnotextos o *DIEC* (1995). E para a mellor comprensión dalgúns etnotextos, despois do glosario figura un apartado de ilustracións, con fotos e debuxos relativos a obxectos das narracións.

O libro ten como complemento unha casete con 31 textos, escolmados consonte coa representatividade dialectal e a cualidade acústica das gravacións. Esta escolma en audio vén sumarse a outras recentes tamén con soporte sonoro, como os etnotextos contidos en tres casetes do audiolibro *A nosa fala. Bloques e áreas lingüísticas do galego* (1996) do Instituto da Lingua Galega ou as narracións en variedades sardas logudoresas do CD *Contami unu contu. Racconti popolari della Sardegna* (1996) da Asociación Cultural “Archivi del Sud” de l'Alguer e da Cattedra di Storia delle Tradizioni Popolari dell'Università di Cagliari.

1. Na introducción (p. 7-23), despois dunhas notas sobre a edición de etnotextos noutras áreas da Romania, Veny e Pons fan un detallado percorrido histórico polas diversas contribucións da área catalana ó respecto. No pasado século empezaron a editarse textos narrativos dialectais (de 1895 son as *Rondayes mallorquines* do arquiduque Lluís Salvador) e textos literarios semifonéticos (de 1834 é a versión catalana da “Parábola do fillo pródigo” do perpiñanés R. Izern). A comezos do séc. XX apareceron textos literarios cataláns transcritos foneticamente; e a partir dos anos 70 editáronse textos libres e espontáneos, recolleitos con magnetófono, que non se transcribían foneticamente, senón que se adaptaban ortograficamente para que se reflectisen trazos dialectais.

Logo de referírense á fortuna do alguerés, que conta cunha tradición de textos libres transcritos foneticamente, e de analizaren a recente edición deste tipo de textos entre os estudiosos cataláns, Veny e Pons céntranse nos etnotextos obxecto de edición, atendendo, entre outros aspec-

tos, ós criterios para a selección final dos textos e ós criterios tanto da transcripción fonética como da versión normalizada, así como á metodoloxía do glosario.

Con esta obra os investigadores da lingua catalana poden dispoñer de textos dialectais “extrets de bona font, transcrits amb fidelitat, fàcilment llegibles, sense manipulacions, que reflicteixen a realidade insegura del discurs col·loquial”. O material, tirado fundamentalmente de informantes da primeira xeración entre mediados dos anos 60 e dos 70, preténdese que sirva para traballos sobre o catalán coloquial dialectal, “des de la perspectiva tradicional fins a la pragmática, estrutural o generativa, que posi l’èmfasi sobre aspectes fonètics, morfològics, lèxics i sintàctics” (p. 22).

2. Lingüísticamente esta colección de etnotextos ten un valor inestimable, por constituíren un mosaico do catalán coloquial, fundamentalmente do período 1964-1976, aínda que hai algún texto anterior e uns cantos máis recentes: de 1957 é o de Sant Boi de Llobregat, localidade onde se probou o cuestionario do *ALDC*; os de l’Alguer son de 1987 e de 1993, e dos textos correspondentes ás Balears un grupo de 16 é dos anos 1993 e 1994. A maioría dos informantes, como se pode apreciar na ficha técnica de cada etnotexto (p. 385-400), son da primeira xeración (entre 65 e 89 anos), o que quere dicir que este mosaico dialectal do catalán oriental é único e irrepetible, pois é moi probable que moitos dos informantes hoxe xa non estean vivos.

Moitos textos teñen o valor engadido do seu valor etnográfico e antropolóxico, ó seren mostradas da vida tradicional campesiña, hoxe practicamente desaparecida e, en todo caso, ben descoñecida para a xente urbana. A través destas narracións libres e espontáneas sabemos dos traballos e dos gozos, dos xogos e das crenzas e doutros aspectos do rural catalán, así como de ventos, de barcos e de peixes coñecidos dos mariñeiros de fala catalana.

Nesa sociedade rural tradicional o porco era fundamental na alimentación, o que explica a presenza dun bo monllo de narracións sobre a mata do porco e o aproveitamento da carne dese animal (textos —en adiante t.— 22, 23, 29, 53, 58, 60, 68, 108, 127, 137, 147, 148 e 150). Outro grupo temático importante é o coidado da viña, a vendima e a elaboración do viño (t. 2, 48, 57, 100, 111, 114 e 118), a obtención do aceite (t. 72, 109 e 117) ou ámbolos temas nunha narración (t. 98). E hai varias narracións sobre as comidas dos días de traballo (t. 91, 95 e 139) e as comidas e doces dos días de festa (t. 92, 140), á vez que se conta como se prepara o *arrop*, con *figues de cristià* e outras froitas que se meten en cal vivo (t. 142), como se amasa o pan (t. 77), como se esmelga (t. 65) e como se fai o queixo (t. 14, 31, 64 e 120).

Hai etnotextos sobre labores tradicionais no campo catalán, como labrar (t. 19 e 121), sementar (t. 76), segar (t. 134) e traballar no horto (t. 112), ou relativos á sementeira e á trilla do trigo (t. 33, 50 e 63) e a labores recentes como o cultivo de pexegueiros na Cataluña norte (t. 4). Outras veces o tema é a fabricación de carbón con leña (t. 32, 36 e 126) e a vida pastoril (t. 18, 28, 52 e 129) ou o labor dos curandeiros (t. 43 e 101). Varias narracións tratan da laboriosa preparación do cânabo (t. 44, 47 e 125), do xeito de fiar (62) e das partes do tear (t. 66), e mesmo de como se fan as abarcas (t. 141). E en bastantes etnotextos o tema é a *bugada* para lava-la roupa, que se facía con *cedra* na Cataluña continental (t. 54, 61, 77, 78, 79, 83, 89 e 93) e con *cenra* nas Balears (t. 132), nunha época en que, como sinala o informante de Santa María de Corcó, “no hi via gaires cèntims per comprar sabó” (p. 155). Moita bogada se ten feito tamén con cinza en Galicia, en tempos en que na economía das clases populares escaseaban os cartos, tal como nos teñen contado os informantes dos inquéritos do *Atlas lingüístico galego*.

Descríbense xogos especialmente da infancia e da adolescencia (t. 6, 8, 9, 10, 149 e 150) e faise referencia a festas do ciclo anual e ós costumes relacionados con algunha delas: o entroido de Maçanet de Cabrenys (t. 16), que comeza o primeiro de ano; o S. Xoán de Ciutadella, o de onte e o de hoxe (t. 135) e o *guariment de la trencadura* polo S. Xoán, en Llaveneres (t. 86); o día de Tódolos Santos (t. 144) e a noite das Ánimas (t. 146); o *caga tió* de Nadal (t. 71 e 97) e o “aguinaldo” que nesta festa se lles daba ós criados nas Balears (t. 138). A caza é o tema de diversos

etnotextos, ben sexa os tipos de caza (t. 72 e 122), a caza da aiga (t. 46), a do porco bravo (t. 75) ou a caza con furón (t. 30 e 128), así como as trampas para coller paxaros (t. 25 e 116).

Hai etnotextos breves sobre costumes do casamento (t. 5) e a encerrada que se lle facía a un viúvo cando casaba (t. 104), pero tamén se edita unha narración longa sobre o ritual do cortexo xoves e domingos –ás veces mesmo o martes– no campo balear, cando os pretendentes entraban todos á casa para falaren coa *ablota*, mentres *sa iaia*, caladiña, vixiaba desde un curruncho (t. 145). O estudioso da literatura popular achará nesta obra algún conto popular, como o escarmiento do mullereiro recollido en l'Alguer (t. 151), invocacións para os días de tronada (t. 84), recitados de diverso tipo (t. 26, 49, 80, 82 e 96) e cantigas populares (t. 7, 17, 35, 81, 123 e 124), e mesmo a adaptación popular de poema de autor (t. 12) e algún poema recitado polo autor (t. 1).

Algúns etnotextos son soamente unhas liñas onde se recollen explicacións de conceptos como *la vianda* (t. 21), *fer terralló* (t. 27) ou *les sitges* para a gra (t. 110), ou ben os informantes explican parellas de palabras relacionadas como *grills i llagostes* (l. 24), *la gelada i la gebrada* (t. 56) ou *el galerí i la galera* (t. 106), que viñeron despois das *tartranés*.

Malia que é moita a costa que corresponde á zona do catalán oriental, hai ben pouco mar nesta escolma de etnotextos. A presenza do mundo da xente do mar e os seus aparellos está presente nas narracións de Roses, onde se fala do amarre dos barcos grandes na badía, dos botes e dos faluchos (*bots i llaguts*) arrastrados para o areeiro e das lanchas de enviada (*bots de les barques de bou*), que traen o peixe a terra para a venda no porto (t. 39); da pesca a l'encesa (t. 40) e da procesión do S. Pedro, que chegaba á beira do mar. Por outra parte, na narración de Sant Andreu de Llavanes o tema son os ventos do mar (t. 87) e as cordas e outros aparellos da velame dun barco (t. 88). No breve etnotexto de Begur trátase do *suquet* (t. 59), guiso de peixes excelentes coma o *llobarro* “robaliza”, e un texto de l'Alguer céntrase nos mariscos e nos peixes da zona e a profundidade a que se pescan (t. 152). Referencia ó mar hai no texto de Perpinyà sobre o concurso de pesca (t. 3) e mais na *Oda al castell de Salses* (t. 1), construído “entre mar i muntanya” e onde “el llugat i el bató / ronsats per la marejada / que aixeca la marinada / amainaven al seu racó”.

3. Os textos, que orixinariamente se gravaron en fita magnetofónica, aparecen nas páxinas pares en transcripción fonética coas convencións do alfabeto fonético internacional e nas impares figuran en versión normalizada, con convencións ortográficas propias para reflectir mellor a oralidade, respectando nun e noutro caso o texto tal como foi emitido polo informante, coa súa entoación. Creo que soamente quen teña a experiencia de editar etnotextos pode realmente decatarse do inmenso traballo que hai nestas transcripcións, onde ademais dos sons os editores atenden con todo detalle á transcripción da estrutura entonativa e da discursiva.

Na versión en escrita non fonética, os editores seguen a escrita do catalán pero marcando fenómenos que se rexistran en moitos textos, como o iéismo (*fias*, *tai* no canto de *filla*, *tall*) ou a aférese da vocal neutra frecuente tras pausa ou consoante (*nar*, *quell* no canto de *anar*, *aquell*); así e todo, non se marcan outros fenómenos fonéticos como o “apitxamento” de voces como *fetge* ou a vocalización do *l* de formas como *escalfar*. Cando se trata de interferencias do francés, nas locucións, por ex., respéctase a forma francesa tal cal, como ocorre cos varios rexistros de *n'est-ce pas* [n es p'a], pero no léxico “catalanízase” graficamente, como se ve en *bató* [bət'ú] ou *vualà* [βwal'a] que corresponden ó francés *bateau* e *voilà*.

Nos castellanismos respéctase o <h> na versión normalizada en formas como *hasta* ou *hombre*; pero o que nos resulta algo chocante é que <h> tamén se use para a fricativa dorsovelar de castellanismos como *despehat*, *hamon*, *huerga*, *lehia* ou *quaha*. Dado que o castellanismo nunca se adapta cunha realización aspirada, ¿non sería preferible, por ex., unha convención propia como <kh> para esa dorsovelar tal como se fai cando se translitera a idiomas occidentais un son semellante de linguas coma o ruso?

A transcripción fonética, como se pode comprobar contrastando os etnotextos da casete coa versión impresa, é excelente. Soamente quero sinalar, de xeito totalmente anecdótico, al-

gúns posibles erros de transcripción por min detectados: na liña 4 do texto 3 o [r] de [krump'a] *crompar* é tan relaxado que non se percibe; na liña 23 do texto 4 non está sinalada a tonicidade en [təβ'e]; e na liña 2 do texto 69 na forma *ganxo* percíbese [tʃ] nos dous exemplos e non só no primeiro tal como se fai na transcripción fonética; na derradeira palabra do texto 80, *xirimiu*, o son inicial transcríbese como fricativa [ʃ], pero o que realmente se oe é unha africada [tʃ]. Na liña 12 do texto 91 transcríbese [əm l'oli] *amb l'oli*, pero percíbese bastante claramente o *b* da preposición; e no texto 123, no verso inicial o *o* tónico de *con* e *hora* transcríbese como [ɔ], e o mesmo ocorre co de *dimoni* da liña 3, cando máis ben parecen realizacións moito máis abertas que [ɔ], mesmo moi próximas a [a].

Por outra parte, na transcripción convencional hai algún erro, tamén simple anécdota: na liña 5 do texto 87 debería dicir *enredera* (e non *endarrere*) e na liña 3 do texto 91 debería dicir *xicolata* (e non *xacolata*), consonte coa transcripción fonética do texto e atendendo ó que se escoita na casete. Daquela, estas formas *enredera* e *xicolata* deberían engadirse no glosario nas entradas correspondentes. A transcripción do texto 80 remata coa forma *xirimiu*, pero na casete escóitase claramente a frase *perquè és el més petit*, que non aparece no texto impreso. Por outra parte, nos textos 91 e 129 debería indicarse que na casete non figura o segundo parágrafo; e algo semellante no texto 147, do que soamente no soporte en audio se edita a segunda parte do texto.

Á parte destas anecdóticas observacións, hai algo que si me parece importante: a detallada ficha técnica de cada etnotexto coído que mellor sería que figurase na cabeceira dunha das transcripcións, para que o lector poida dispoñer ó mesmo tempo de toda a información técnica e tamén da complementaria que moitas veces existe para os etnotextos.

4. O amplo glosario comprende tódalas palabras e variantes formais que non aparecen no *DGLC*, como se indicou máis arriba. A entrada de cada forma do glosario ten unha estrutura paralela ás entradas dun diccionario, tal como sinalan os editores. En principio, cada forma diferente ten entrada de seu; e de non figurar no *DGLC* ou estar nel con valor diferente, dáse información sobre a categoría gramatical e faise unha definición ou engádesse información sobre o significado. A seguir, figura un fragmento do contexto do etnotexto correspondente, recolléndose no glosario todos e cada un dos contextos dunha forma que, en principio, se ordenan polo número do etnotexto. No caso das formas verbais, a entrada remite sempre a un tema léxico en infinitivo que fai de base, figurando na entrada deste tema os contextos das diferentes formas da flexión, como ben se pode ver nas moitas formas de *anar* (p. 410-1) ou de *haver* (p. 440-3).

Os empréstitos das linguas teito coas que o catalán vive actualmente en conflito (francés, castelán e italiano) e algún empréstito occitano no catalán do Rosellón van todos sinalados en cursiva, aínda que non se indica a procedencia dos empréstitos. Nos textos do Rosellón hai bastantes galicismos (*abricoter* por *albercoquer* “pexegueiro”, *bató* por *vaixell* “barco”, *mere* por *batlle* “alcalde” ou *vitessa* por *velocitat* “velocidade”) e algún occitanismo (*catörze-cents quatre-vint setze* por *mil quatre-cents noranta-sis* “mil catro cento noventa e seis”).

Nos textos de Cataluña e das Baleares hai bastantes castelanismos (*bodega* por *celler* “adega”, *bueno* por *bé* “ben, vaia”, *hasta* por *fins* “ata” ou *lehia* por *lleixiu* “lixivia”), ás veces adaptados á fonética catalana (*calidat* por *qualidat* “calidade”, *llímpio* por *net* “limpo”).

Nos textos algereses hai italianismos como *assai*, que os editores traducen como *molt* e *en gran manera*, termos que para o *assai* deste texto non parecen atinados, ou *cio è* no canto de *és a dir* “isto é”; e mesmo hai algún castelanismo (*duenyo* por *amo* “dono”). Por outra parte, a forma *ba* recolleita en l'Alguer, que é vocativo da forma sarda *babbu* “pai”, tanto logudoresa como campidanesa, así como da forma italiana toscana *babbo*, debería figurar en cursiva no glosario por ser empréstito dunha destas linguas. No caso do etnotexto de l'Alguer (t. 151) *L'escarmet del faldiller* pode apreciarse claramente que aínda que o texto é lingüisticamente catalán, con interferencias léxicas do italiano, a entoación é claramente sarda, pois a secuencia entoativa da in-

formante lémbreme á xente sardófona do Logudoro, a de Ulìena ou a de Nùgoro, por ex., vilas ben afastadas de l'Alguer.

No glosario sinálanse con asterisco (*) as formas que non aparecen no *DCVB*, tanto as variantes léxicas e fonéticas, como as acepcións dunha palabra, variantes morfolóxicas e locucións e frases feitas. Ademais, sinálanse con dobre asterisco (**) formas con maior extensión cá anotada no *DCVB*, como é o caso de *llavò*, que tal como salientan os editores ten unha extensión maior cá das Baleares; e tamén se marcan deste xeito as formas dos etnotextos que no *DCVB* se consideran anticuadas ou arcaísmos.

5. Os etnotextos agora publicados constitúen unha excelente contribución para o estudio da dialectoloxía catalana e asemade un excelente material para todo tipo de traballo descritivo. O glosario, á parte de contribución a aspectos da gramática, é unha magnífica contribución lexicográfica, aínda que sería discutible se non sería mellor editar un glosario completo de todo o material, especialmente léxico, e non só do que non figura no *DGLC*. E polo que respecta ós textos en audio, a súa utilidade e o seu interese son indubidables, sobre todo para o investigador que queira coñecer como é a fonética e a entoación dos catalanfalantes nas diferentes comarcas orientais, e dun xeito especial para os que vivimos moi lonxe do dominio de lingua catalana e o contacto diario que temos con esta lingua é, fundamentalmente, a través da TVC-I vía satélite.

Parabéns para o profesor Joan Veny, indiscutible mestre da dialectoloxía catalana, e parabéns para a profesora Lúdia Pons. Agardamos que axiña editen os etnotextos do catalán occidental, que sen dúbida terán o rigor e calidade dos orientais.